

Шкленська А. О.

ОБРАЗ АВТОРА В РОМАНТИЧНОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ТЕКСТІ (на матеріалі повісти Рене-Француа де Шатобріана «Рене або наслідки пристрастей»)

У статті проаналізовано, як автобіографічні елементи впливають на образ автора в романтичному літературному тексті. На прикладі повісти «Рене або наслідки пристрастей» Р. Шатобріана висвітлено як життєтекст, християнська парадигма й тогочасні культурні тенденції стають символічним тлом у творі. Окремо йдеться про так звану хворобу часу й романтизацію ментальних розладів у літературі.

Ключові слова: Рене-Француа де Шатобріан, романтизм, автобіографічні мотиви, меланхолія.

Джордж Орвелл у есеї «Чому я пишу» стверджує, що автор починає творити з різних причин: розказати про травму, отримати визнання або ж знайти аудиторію [6]. У випадку романтиків здається, що вони просто не могли мовчати, — текст сам виринає зсередини тоді, коли реакція на реальність занадто гостра.

Тривога. Самотність. Відчуження. Страх. Людина біжить по бісеру, що розсипається від невеликого поруху. Білий шум. Напевно, завтра не має настати. Але воно наступає на голову ще раз. І людина знову біжить. Тільки сьогодні бісеру втричі більше.

Ознайомившись із життєписами романтичних авторів, можна припустити, що їхні тексти насичені автобіографічними елементами. Такі мотиви ми бачимо в багатьох творах цього періоду, зокрема в «Кавалері Глюці» і «Життєвій Філософії кота Мурра» Ернста Теодора Амадея Гофмана, де дядько письменника став прототипом типового героя-філістера [3, с. 72]. У Джона Кітса навпаки: особистий досвід замінюється даниною традиціям у ранній ліриці, запозиченими з грецької міфології сюжетами та метафорами краси, природи й поезії у сонетах [3, с. 328–330]. Автобіографічними мотивами не нехтував і Джордж Гордон Байрон, який, за словами літературознавиці Кіри Шахової, «наділяв навіть найбільш об'єктивних своїх героїв певними рисами власної біографії, своїми переживаннями і почуваннями в такий сугестивний спосіб, що читачі навіть мимоволі ідентифікували ліричних героїв поета з ним самим, сприймали Чайльд Гарольда, Гяура, Корсарра, Лару, Манфреда як

автентичні портрети їхнього автора, а його ліричні вірші як прямий щоденник» [3, с. 284]. Поступово форма оповіді в романтичних творах переростає в особистісну рефлексію, а почуття героїв займають нове місце у фабулі твору.

Справді, дух часу спонукав до роздумів і продукував у літературі теми зайвої, ірраціональної, неправильної людини. Перше, чим вирізняється покоління романтиків, — ширість та гострота описів. Показовою є повість «Рене або наслідки пристрастей» Рене-Француа де Шатобріана, перший переклад якої українською мовою з'явився зовсім нещодавно у рубриці «На обширах світового письменства» щомісячного літературно-мистецького часопису «Дзвін» (2023, № 1). У своїй роботі ми хотіли б надати увагу саме їй.

У пошуках автора

Повість «Рене або наслідки пристрастей» відкриває для читача широкий спектр внутрішніх переживань Р. Шатобріана. Складається враження, ніби письменник настільки заглибився у власні емоції, що інколи просто не міг відрізнити себе від персонажа, тому ми звернули увагу на форми авторської присутності в тексті.

Найочевиднішим показником залученості біографічних моментів можна вважати назву твору. На нашу думку, вона вказує на спробу митця переосмислити попередній життєвий досвід, адже наслідки пристрастей переплітаються з підсумком, озвученим священником Суелем наприкінці повісти, хоч би яким контроверсійним він нам видавався.

Із неодмінною присутністю автора пов'язаний і головний герой повісті. Найяскравішим наратором виступає Рене, проте письменник інколи перериває навіть його ліричними відступами, які, на нашу думку, часто вибиваються з послідовності думки персонажа. Р. Шатобріян періодично перериває логіку тексту й дає собі характеристику: «Однак що б ви не думали про Рене, його уява відображає його характер і буття» [5, с. 245]. Активну участь простежуємо також у діалогах із персонажами. Бачимо цікаву ремарку до висловлювання Шактаса: «Але мене усе пригнічує і забирає геть!» [5, с. 254].

Текст має специфічне обрамлення. На початку автор від третьої особи зазначає, що «одного дня наважився розкрити, але не своїй пригоді, — насправді їх було небагато, — а порухи душі» [5, с. 241]. А в кінці звітує, що Рене так і не отримав жаданого щастя у шлюбі.

Романтичне підґрунтя християнських мотивів

Людина опинилася один на один із лавиною розчарувань і фрустрацій, що їх принесли за собою нереалізовані зміни, адже *folk* був роз'єднаний варіативністю власних ідей і позицій на ідеологію, серед яких Р. Шатобріян займав консервативно-роялістську. У своїй творчості письменник прагне відродити свободолюбство, християнську мораль і духовність. Однак розглядати його прозу лише в такому контексті не варто, бо погляди митця змінювалися щонайменше тричі: «Коли смерть опустить завісу між мною і світом, то побачать, що моє життя поділяється на три акти. Протягом першого, моєї молодості, майже до 1800 р., я був солдатом і мандрівником; з 1800 і по 1814 р., в часи Консульства й Імперії, я був літератором; з часу Реставрації і донині моє життя належить політиці» [3, с. 121]. Цікавим для нас виявився період після повернення письменника з еміграції або ж «релігійного зламу», тому акцентуватимемо саме на ньому, адже в цей час виходить написаний ще в Лондоні трактат «Геній християнства», де автор поширює ідею поновлення «єдності літератури й релігії» [3, с. 121].

Важливу роль у текстах Р. Шатобріяна відіграє християнська аксіологія. Окрім постійних згадок про чернецтво, гріхи й моління до Бога, ми помітили ще одну характерну рису: ідея краси релігії, що проходить крізь увесь трактат «Геній християнства», набуває в повісті «Рене» уособлення. Найбільший «тріумф віри» автор

бачить у духовному переродженні сестри Амелі: «Обстрижену голову накрила тасмнична вуаль — символ невинності й релігійності. Ніколи Амелі не виглядала такою вродливою» [5, с. 251]. Герой Рене переживає катарсис, споглядаючи відтворення допросвітницької ідеї. Якщо брати до уваги концепцію нероздільності душі й тіла (а інколи й духу), то можна припустити, що світогляд однаково формується як на тілесному або ж фізичному, так і на метафізичному або ж духовному сприйнятті власного «я» і середовища. Літературознавиця Галина Помилуйко стверджує, що Середньовіччя, на відміну від Античності, утверджувало тіло в новій парадигмі: воно наділяло його гідністю, пов'язуючи зі взірцем Всевишнього — Витоку й Прообразу буття [4]. Якщо для античної людини справжня краса — це космос, то в Середні віки її втіленням стала церква, і з цього моменту, на нашу думку, починається естетизація обряду постригу в християнській культурі. В епоху Відродження людина знову стає природною, фізичною. Бароко, натомість, заперечує ідею «*virtus*», плекаючи «*vanitas*» і стверджуючи появу в мистецтві хворого тіла. Кардинально іншу репрезентацію можна побачити в епоху Просвітництва, де яскраво звучить концепція людини-машини (або людини-автомата), а така схильність до закритого релігійного життя, що її описав Дені Дідро в «Черниці», сприймається як ментальна патологія. Однак ідея самозречення во ім'я Господнє не зникає, а краса в самознищенні набуває нової актуальності в естетиці романтизму під опікою моди на безумство та меланхолійність.

Вустами героїв Р. Шатобріяна розмірковує і над власною долею та долученістю до релігійного процесу. У чернецтві справді можна заглибитися у рефлексію, таке життя дає мету: смуток і страждання заради Бога.

Хвороба знайома кожному

Творчість Р. Шатобріяна належить до преромантизму, а будь-який текстуальний вияв виникає на вимогу часу. Тому звертаємо увагу на світоглядну парадигму романтичної доби у Франції — минулій колісці класицизму. Революція, що надихала митців інших країн, відіграла значну роль і в розвитку загостреного сприйняття реальності, що не могло не межувати з політикою: автор висвітлював конфлікт між своїм баченням ідеального суспільства й застарілою системою раціоналізації та бюрократизації кожної дрібнички. Соціальна утопія поступово проринула в літературу романтиків, як стихійний

процес, а романтизм став певною мірою опозиційним щодо усталеної норми [3, с. 104–108].

З'явилось місце для нового типу героя, що відчуває відчуження від світу: своє місце небезпідставно посідала «байронічна течія». Осмисленню травми Р. Шатобріян присвячує чи не всю свою повість. Він говорить про старість, самотність, невизнання. Дошукується правди за допомогою мандрів у минуле, де намагається захопити велич античних народів. Або ж віднайти свою?

Психологічний стан автора тонко розкривається після вивчення його біографії. Словами Амелі він згадує про посмертний лист від матері, а пізніше зазначає: «То що являє собою людина, пам'ять про яку так швидко зчезає?» [5, с. 250]. Р. Шатобріян пише й про аристократичне життя, що залишилося далеко позаду: «Зупинився перед вікнами, одні з яких були замкнені, а інші напіврозбиті» [5, с. 250].

Особистість, яка залишилася без родини, дому та подушки безпеки, не може будувати планів на майбутнє, — їй залишається тішити себе спогадами, повертатися до першосуті, дитинства й щоразу шукати коріння, щоб не загубити ідентичність. Пізніше про ці мотиви напише Володимир Єрмоленко: «Для людей на кшталт Балланша чи Шатобріана йшлося не тільки про крах старого світу, *ancien régime*, який вони любили; йшлося також про смерть цілком конкретну, смерть батьків, напряду пов'язану з революцією; тому для них питання доктрини було близько й емоційно пов'язане з питанням проходження через власний біль» [2, с. 191].

Обставини тиснуть. Серце розбивається, як порцелянова чашка. Невизначеність, тривожність, бажання втекти — усе це навалюється разом і заважає дихати. Найбільше вражають мотиви апатії та депресії. На нашу думку, тут автор висвітлює власні емоції: нудьгу, біль, аморфність переконань. Цикли, коли герой спершу відчуває моральне пригнічення, а потім знову радість, показують сильний внутрішній конфлікт: людина не може зрозуміти, що з нею, чому вона не така, чому не може почуватися нормально. Можемо припустити, що Р. Шатобріян намагався наділити героя особистими переживаннями, щоб змусити його переосмислювати реальність замість себе: «Вже давно я не мав нікого, хто міг мене зрозуміти і кому ладен був відкрити душу!» [5, с. 248].

Ще змалечку Рене стикається зі смертю: спочатку матері, потім батька. Загибель стає фактом реальності, а от що буде після? Хіба душа може розчинитися? «Було це одне, що утверди-

ло цю думку. Коли батько лежав у домовині, риси його обличчя вражали незвичайною величиною. Хіба ця дивовижна тайна не була вказівкою на наше безсмертя?» Логічний ланцюжок безперервного осмислення смертності й відсутності сенсу супроводжує героя все життя. Про свій стан Рене скаже: «Мене виснажив надмір існування. Часами мене кидало в жар, і я відчував, як у серці немов текли потоки вулканічної пекельної лави. Іноді з грудей самі по собі виривалися крики. Вночі мучили сні й неспання. Ніщо не могло заповнити безодню цього існування. То сходяв у долину, то тянувся вгору, звертаючись до найменшої сили власних бажань знайти ідеальний предмет майбутнього вогнища. Я бачив його в подуві вітрів і, як видавалося, чув у стогоні ріки. Усе це було не що інше як уявний фантом: зірки у небесах і сам закон життя у всесвіті» [5, с. 247]. Ця хвороба певною мірою знайома кожному.

Можливо, такий пригнічений моральний стан і провокує хворобливе кохання. Люди, що стали непотрібними в світоустрої, орієнтованому на минуле, шукали розради одне в одному, а знайшли ще більший смуток. Справа в тому, що з XVIII століття меланхолію почали розглядати як хворобу, трактуючи з усіх можливих сторін [7, р. 21]. Унаслідок цього сформувалась одна з популярних мистецьких тенденцій — естетизація та романтизація особистих страждань, проте чи була така світоглядна позиція невинуватою у світі «зайвих людей»?

Заземлення

На нашу думку, у багатьох моментах описи природи в Р. Шатобріяна стають ретардацією: краса сприймається як спроба консервації моменту. Можливо, це просто стилістичний прийом, але ми вбачаємо, що герой Рене вже не намагається віднайти сенс або значущість життя. Він шукає вихід за межі меланхолії, що призводить до страшних думок, слів і гонить його по світу в намірах знайти порятунок в Індії та Америці. Як і Чайльд-Гарольд, він замислюється про здобутки античних міст, про велике минуле, що назавжди пішло в небуття. У п'ятмі «світової скорботи» Рене намагається розгледіти роль людини в історії. Що ми залишаємо після себе? Чому щастя таке крихке? «Людська родина — це один день. Бог одним подихом змітає його, як дим. Не до кінця може пізнати син батька, батько сина, брат сестру, сестра брата! Дуб бачить, як навколо нього ростуть жолуді. У людей з дітьми інакше!» [5, с. 251].

А може герой у пошуках свого «я»? І, можливо, така закоханість у природу та її монументальну красу — це бажання нарешті змусити себе відчувати радість, зупинитися в моменті, сповільнити передчуття неминучого й зачепитися за ниточки, що перешкоджають його розчиненню в існуванні: «Літня людина, перебуваючи у спогадах, подібна до старезного дуба, як у наших лісах. Такий дуб уже не пишається власним листям. Він, буває, покриває свою оголеність чужорідними рослинками, які прижилися на його одвічних гілках» [5, с. 246].

Ми гадаємо, це сповільнення потрібне для того, щоб показати жовту формалінову смуту, в якій постійно перебуває головний герой: «Врешті, не змігши знайти ліків від дивовижної рани серця, — котре ніде не було, але було всюди, — я подумав накласти на себе руки» [5, с. 248]. Письменник штучно уповільнює час, бо так видно тяглість і пекучість почуттів, що органічно вписуються в опис апатії й нудьги.

Отже, Р. Шатобріян підводить певну мораль повісти, підкреслюючи нещастя свого героя. Можливо, він хотів показати недалекоглядність Рене, його емоційну незрілість у багатьох аспектах. Та наша інтерпретація суті тексту дещо інша. Ми часто пишемо самих себе, бо, справді, лише пропустивши досвід крізь тіло, можна говорити впевнено. Не дивно, що письменники насичують твори автобіографічними елементами, у такий спосіб скорочуючи дистанцію до читача, залишаючи розпач на сторінках тексту.

Повість «Рене або наслідки пристрастей» актуальна дотепер, бо автор не побоявся закодувати в ній те, від чого страждав найбільше. Він показав портрет розколотої особистості людини.

Намистинки котяться підлогою. Обличчя у віддзеркаленні металевого годинника. Ми дивимося одне на одного. Я простягаю руку до його відображення, хапаюся за силует, що розсипається на пилинки. Стрілки цокотять. Розтискаю пальці — долони повні бісеру.

Список літератури

1. Балог П. Душа і тіло для вічного життя. *Verbum*. 2019. № 51. URL: <https://www.verbum.com.ua/10/2019/weakness-of-the-body/soul-and-body-for-life-eternal/> (дата звернення: 18.02.2024).
2. Сроменко В. Плинні ідеології: ідеї та політика в Європі XIX–XX століть. 2017. С. 120–204. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a059b81e-db84-4506-84f0-b286cf046be/content> (дата звернення: 28.10.2023).
3. Наливайко Д. С., Шахова К. О. Зарубіжна література XIX сторіччя. Доба романтизму : підручник. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2001. 416 с.
4. Помилуйко Г. Історія хворого тіла — від заперечення до естетизації. *Verbum*. 2019. № 51. URL: <https://www.verbum.com.ua/10/2019/weakness-of-the-body/history-of-sickness/> (дата звернення: 21.02.2024).
5. Шатобріян Франсуа-Рене. Рене або наслідки пристрастей / пер. з фр. М. Якубіяка. *Дзвін*. 2023. № 1. С. 241–254.
6. Orwell G. Why I Write. The Orwell Foundation. URL: <https://www.orwellfoundation.com/the-orwell-foundation/orwell/essays-and-other-works/why-i-write/> (дата звернення: 26.10.2023).
7. Yemez Ö. Melancholy: A brief history of an ancient concept. *International Journal of Language Academy*. 2021. Vol. 9 (4). Pp. 18–22.

References

- Baloh, P. (2019). Dusha i tilo dlia vichnoho zhyttia. *Verbum*, 51. <https://www.verbum.com.ua/10/2019/weakness-of-the-body/soul-and-body-for-life-eternal/> [in Ukrainian].
- Nalyvaiko, D. S., & Shakhova, K. O. (2001). *Zarubizhna literatura XIX storichchia. Doba romantyzmu*. Navchalna knyha Bohdan [in Ukrainian].
- Orwell, G. Why I Write. The Orwell Foundation. <https://www.orwellfoundation.com/the-orwell-foundation/orwell/essays-and-other-works/why-i-write/>.
- Pomyliuko, H. (2019). Istoriia khvoroho tila — vid zaperechennia do estetyzatsii. *Verbum*, 51. <https://www.verbum.com.ua/10/2019/weakness-of-the-body/history-of-sickness/> [in Ukrainian].
- Shatobriian, Fransua-Rene. (2023). Rene abo naslidky prystrastei (M. Yakubiaka, Transl.). *Dzvin*, 1, 241–254 [in Ukrainian].
- Yemez, Ö. (2021). Melancholy: A brief history of an ancient concept. *International Journal of Language Academy*, 9 (4), 18–22.
- Yermolenko, V. (2017). *Plynni ideolohii: idei ta polityka v Yevropi XIX–XX stolit* (pp. 120–204). <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a059b81e-db84-4506-84f0-b286cf046be/content> [in Ukrainian].

A. Shklenska

THE IMAGE OF THE AUTHOR IN THE ROMANTIC LITERARY TEXT (based on René-François de Chateaubriand's "René or the Consequences of Passion")

The article analyzes the influence of autobiographical elements on the author's image in a literary text of the Romantic period on the example of the short novel "René or the Consequences of Passions", written by Francois-Rene de Chateaubriand. The author shows how personal experience, for instance, strong religious convictions and contemporary political lines become the symbolic background of the text, creating a picture of a specific romantic character.

R. Chateaubriand's work is considered as the illustration of the pre-Romanticism in literature, so the article examines the Romantic basis of the treatise "The Genius of Christianity". R. Chateaubriand's idea of the unity of literature and religion takes a prominent place in many of his works, as well as in the short novel "Rene". The author highlights the issue of the perception of beauty, both personal and universal, as well as the interconnection of melancholy and love in the context of the Christian paradigm.

The article also illuminates the hidden integration of the so-called "illness of the times" or the romanticizing of mental disorders in literature. The short novel "René or the Consequences of Passions" is imbued with motives of depression or "melancholy", therefore the article presents an analysis of the aesthetization of the reinterpretation of death. This text partially conveys the merging of the personality of the writer and the eponymous hero René, who feels not only deep loneliness, but also sense of despair and constantly returns to reflections about civilizational and philosophical questions.

Thanks to the shortening of the distance between the reader and the writer, the portrait of the "split man" can be reinterpreted repeatedly. The text of the short novel "René" shows the continuity of rethinking both personal experience and the conceptualization of melancholy.

Keywords: Francois-Rene de Chateaubriand, Romanticism, autobiographical motives, melancholy.

Матеріал надійшов 3 травня 2024 р.

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)